

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Соціологічні студії

Науково-практичний журнал

№ 1 (10)

2017

Виходить 2 рази на рік
Заснований у липні 2012 року

Луцьк
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
2017

Рекомендовано до друку вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 8 від 29.06.2017 р.)

Засновник журналу:

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13)

Редакційна колегія

- Кондратик Л. Й.** – доктор філософських наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) (головний редактор);
Гаврилюк С. В. – доктор історичних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки);
Арцишевський Р. А. – доктор філософських наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки);
Бортніков В. І. – доктор політичних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки);
Вірна Ж. П. – доктор психологічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки);
Кириленко О. М. – доктор соціологічних наук (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки);
Сокурянська Л. Г. – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна);
Піча В. М. – доктор соціологічних наук, професор (Національний університет «Львівська політехніка»);
Судаков В. І. – доктор соціологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
Черниш Н. Й. – доктор соціологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка);
Титаренко Л. Г. – доктор соціологічних наук, професор (Білоруський державний університет (Білорусь));
Пал Тамаш – доктор соціологічних наук, професор (Інститут соціології Угорської академії наук (Угорщина));
Дурманенко О. О. – кандидат соціологічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки);
Сальнікова С. А. – кандидат соціологічних наук, доцент (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) (відповідальний секретар).

Соціологічні студії : наук.-практ. журн. / уклад. Л. Й. Кондратик, С. А. Сальнікова. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. – № 1 (10). – 66 с.

У журналі відображено результати теоретичних та емпіричних досліджень, методологічних розробок із соціології. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, працівників сфери державного й соціального управління.

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування.

Журнал є науковим фаховим виданням України, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за напрямом «Соціологічні науки» (дивитися додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України № 528 від 12.05.2015 року).

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ РОЗВІДОК

Грушко Віктор

Сфера сенсів у динаміці розвитку суспільства
в контексті змін семіотичної реальності культури 6

Спренне Анна

Соціологічні теорії політичної поведінки в аналізі впливу релігії на політику 12

РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Калашнікова Людмила

Суб'єктивний та об'єктивний складники оцінки загроз
у системі комплексного соціологічного моніторингу
безпеки життєдіяльності особистості 21

Сальнікова Світлана, Тимчук Тетяна

Громадсько-політична активність населення європейських країн 26

Сидоров Микола

Час відповіді респондента на запитання як фактор оцінки якості даних 36

РОЗДІЛ III. СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА УПРАВЛІННЯ

Кононичук Олександр

Основні завдання ефективної соціальної політики
в умовах глобалізації та демократичних трансформацій 44

Сопко Руслана

Потреби людей похилого віку
(на прикладі проекту «Домашня опіка» благодійного фонду «Карітас») 51

РОЗДІЛ IV. НАУКОВІ ПОШУКИ МАЙБУТНІХ СОЦІОЛОГІВ

Аврамук Емілія

Основні чинники соціального самопочуття містян
(регресійна модель за дефіцитними сферами) 58

ВИМОГИ до оформлення статей 65

РОЗДІЛ I

Теоретичні положення соціологічних розвідок

УДК 111.1:316

Сфера сенсів у динаміці розвитку суспільства в контексті змін семіотичної реальності культури

Віктор Грушко –

*кандидат економічних наук, доцент
кафедри філософії
та економічної теорії,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені В. Гнатюка,
Тернопіль, Україна
E-mail: grushko.vs@gmail.com*

Українське суспільство тривалий час перебуває в стані болісного розпаду радянської семіотичної реальності й становлення нової. Утрата старих сенсів не привела до автоматичного їх заміщення новими, а натомість породила смислову дезорієнтацію в українському соціумі, унаслідок чого в країні запанували відцентрові сили, атомізація суспільства, у якому особистий інтерес, не облагороджений високим сенсом, перетворився в руйнівну силу. У роботі розкрито провідну роль соціокультурних сенсів у життєдіяльності людських спільнот, становленні семіотичних реальностей та їх внесок у формування соціальних систем. Проаналізовано специфіку взаємодії між собою різних сенсів і керованих ними соціумів, виявлено існування ієрархії між ними; обґрунтовано причини світоглядних криз у ході розвитку соціумів і визначено роль, яку відіграють періоди смислової дезорієнтації під час трансформації людських спільнот у нову якість.

*Received: February, 2017
1st Revision: Mart, 2017
Assepted: April, 2017*

Ключові слова: соціокультурні сенси, точка біфуркації, соціальні системи, ієрархія смислів, смислова дезорієнтація.

Grushko Viktor. Area of Meanings in the Dynamics of Society Development in the Context of Semiotic Reality Culture. Every society is periodically undergoing ideological breaks when the old meanings lose their appeal to the majority, resulting it erodes the appointed social ties and decays social institutions. Ukrainian society is undergoing such difficult period nowadays, when it loses heart the ideals and values of the Soviet era and painfully looking for a new meaning in the post-colonial reality. Reasonable key role in the senses filled with the lives of individuals and human communities to certain content and their impact on the determination of their tactical and strategic goals in life, combined with the methods for achieving them. The mechanism senses influence on the formation of complex societies to build societal systems, the dynamics of the formation and destruction of human civilizations. The analysis of interaction between the different meanings that can engage each other in various qualities relationship of conflict to symbiotic, from attempts to take only a single well-defined niche in society attempts to cover almost all aspects of society, from constructing an ordered hierarchy of relations between the state of the lack of a unified system of priorities. The role of ideological and semantic crises that accompanied the collapse of the social system in which people comprehend in a new reality, form new meanings that are able to combine them for future joint actions and achieve new and important goals.

Key words: socio-cultural meanings, semiotic reality, bifurcation point, societal system, hierarchy of meanings.

Грушко Віктор. Сфера смыслов в динамике развития общества в контексте изменений семиотической реальности культуры. В работе определяется ключевая роль социокультурных смыслов в жизнедеятельности человеческих сообществ, их влияние на формирование социальных систем; анализируется специфика взаимодействия между собой разных смыслов и управляемых ими социумов; обосновывается существование иерархии смыслов. Раскрываются механизмы становления семиотических реальностей, место и роль в этом процессе смыслов; определяется роль субъективного человеческого фактора в социокультурной динамике, причины изменений отношения общества к смыслам, обосновываются причины мировоззренческих кризисов в процессе

© Грушко В., 2017

развития социумов и роль периодов смысловой дезориентации во время трансформации человеческих сообществ в новое качество.

Ключевые слова: социокультурные смыслы, точки бифуркации, социетальные системы, иерархия смыслов, смысловая дезинформация.

Постановка наукової проблеми та її значення. Тривалий час українське суспільство переживає кризу смислової самоідентифікації, коли ідеали попередньої епохи втратили привабливість, а нові ще перебувають на етапі свого становлення. Відсутність загальновизнаних сенсів породжує неупорядкованість у соціальному, політичному та економічному житті суспільства. Значна еміграція й сепаратизм – це лише окремі прояви несформованої світоглядної єдності в населення України. Тому потреба в з'ясуванні природи та причин таких смислових дезорієнтацій, що періодично охоплюють людські соціуми, із часом набуває все більшої актуальності.

Мета статті – виявити роль соціокультурних сенсів у життєдіяльності людських спільнот, особливості взаємодії між різними сенсами й причини періодичної зміни одних із них на інші в процесі розвитку суспільства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивчення сенсів, якими керуються люди у своєму житті, почали вже в часи древніх цивілізацій. Свої висновки з цього приводу сформулювали Конфуцій, Сіддгартх Гуатама, Платон, Сократ, Августин Блаженний, Франческо Петрарка, Іммануїл Кант та інші мислителі минулого. І в більш сучасну добу вчені не перестають звертатися до цих аспектів життя (Василь Розанов, Сальвадоре Маді, Віктор Франкл, Мартин Гайдеггер й ін.). Не залишаються осторонь цього напрямку досліджень і вітчизняні мислителі, зокрема С. Кримський, Н. Хамітов, В. Загороднюк, Л. Опейда та ін. Однак і на сьогодні щодо цієї проблематики залишається ще багато відкритих питань, як-от тих, що стосуються більш повного розуміння причин і форм протікання смислових трансформацій на рівні соціумів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Термін «культура» в буквальному перекладі з латини означає «обробіток землі людиною». Імовірно, що саме з неолітичної революції розпочався інтенсивний розвиток цього явища. Усе, що зазнавало осмисленої трансформації, порівняно з тим, яким воно було в дикій природі, означало його включення до світу культури. Культура розпочала свій розвиток відразу як у зовнішньому просторі (у формі матеріальної культури), так і у внутрішньому – як духовна сфера життя людей. Очевидно, що духовний (зокрема смисловий) аспект культури був первинним і визначав параметри розвитку матеріальної культури.

У період своєї появи поняття «культура» з'явилося для того, щоб розрізнити суто людське від природного, відразу охоплюючи як зовнішні, так і внутрішні прояви цих відмінностей. Водночас межа між природою й культурою пройшла не стільки в зовнішньому просторі, скільки у внутрішньому світі людей. Зі своїм становленням культура не відмінила біологічну природу людини, а лише наклала певні обмеження на її прояви, виробивши відповідну систему табу, заборон, регламентацій на реалізацію людьми своїх інстинктів. Фактично, відключивши у людей стару, інстинктивну систему регулювання їхньої поведінки, культура навзамін дала нову – знакову. Знаки, зі свого боку, для людей почали відігравати роль носіїв інформації, які, проте, діяли не як перша сигнальна система в режимі рефлекторних реакцій на подразнення, а проходили через процес осмислення, аналізу, накопичення, прийняття рішення у свідомості й лише відтак породжували певну дію. Юрій Лотман охарактеризував культуру як механізм творення та збереження інформації [8, с. 488].

Вироблена система знаків дала змогу людям перейти від конкретного до абстрактного мислення й перевела відносини між людьми на якісно новий рівень. За допомогою знаків люди не лише почали активний обмін інформацією між собою, а й також стали ефективніше орієнтуватись у просторі та часі, навчилися по-новому вибудовувати стосунки між собою, сформувавши, таким чином нову для себе семіотичну реальність. Знаки зорієнтовували кожного, хто з людей яку функцію виконує й хто яке становище в соціумі займає. Хто оволодівав значимішими знаками або ж їх більшою кількістю, мав вищий статус [3, с. 61–68]. Коли знаки запанували в суспільстві, то перед людьми, котрі потрапили в середовище зовсім незнайомих їм осіб (населеного пункту, іншої країни), відкривалися можливості зорієнтуватися в іншому соціальному колі щодо того, як їм реалізувати свої бажання (інтереси) та як вибудовувати стосунки з незнайомим оточенням. Поява знаків стала комунікаційною революцією, адже до цього середовище активної взаємодії людей обмежувалося вузьким колом рідних, близьких, знайомих. Фактично, саме знаки допомогли людям розбудувати складноорганізовані суспільства, вищою формою яких стали цивілізації [2, с. 70–91].

Первісне значення терміна «цивілізація» в перекладі з латині – це «громадяни, місто, держава». На сьогодні терміном «цивілізація» переважно охоплюють уже сукупність держав (наприклад Захід, ісламський чи буддистський світи). Якщо ж звернути увагу на сутнісний бік, то під цивілізацією, як правило, розуміють матеріальний параметр розвитку суспільства (за О. Шпенглером), іноді включають і науково-технічний аспект (А. Вебер). Однак чи не найважливішим проявом цивілізації є вибудована складна соціальна ієрархія, в основі якої лежить рівень володіння знаками. Протягом історії сформовано три основні групи знаків, оволодіння якими спричинило формування трьох основних стратифікаційних систем (за М. Вебером): політичної – на основі володіння владою (знаками, що її виражають), економічної – грошми й престижною – честю та славою (варіант – знаннями).

Незважаючи на те, що знаки – це лише носії відповідної інформації, проте на певному етапі розвитку суспільства вони стали підміняти те, що позначали [1, с. 10]. Їх почали ототожнювати з тим, що вони уособлювали: пазурі вбитих тварин на шиї мисливця – упольованих тварин, зірки на погонах офіцерів – кількість і значимість перемог над ворогами, гроші набутого багатства, пафосні промови – здатність розв'язувати проблеми й т. ін. Наступним кроком еволюції ролі семіотичної реальності в суспільстві став відрив життя знаків від життя того, що вони позначали: зірки на погонах з'явилися без прив'язки до реальних здобутків військового; гроші циркулювати незалежно від руху вироблених у суспільстві благ; риторика заміщувала компетентність. Знаки як симулятори чогось реального з часом сформували симуляційну реальність. Фактично вони створили віртуальну реальність задовго до появи комп'ютерів та інтернет-мережі [5, с. 50]. Те, що навколишній соціальний світ періодично набуває рис світу оманливого, у якому часто все важче знайти відповідність між знаком (назвою), формою й змістом, час від часу стали помічати, починаючи з древніх цивілізацій. Очевидно, що коли уявний образ світу відривається від реальності, то руйнація реальної соціальної системи, а разом із тим вибудованої цивілізації неминуха. Відродження з руїн неодмінно починатиметься з формування відповідності між формою й змістом. Цілком імовірно, що саме під впливом виявлених аналогічних суспільних проблем Конфуцій у свій час дійшов висновку, що золотого віку можна досягнути лише за умови, коли всі речі будуть названі своїми іменами. Проте перш ніж братися за осмислення того, яку роль для людей відіграють об'єкти, суб'єкти, явища, процеси, із якими їм доводиться взаємодіяти та на які з них потрібно спрямовувати свою активність, перед ними постає питання, заради чого, власне, вони живуть. Адже все, із чим взаємодіють люди, може виступати і засобом досягнення мети, і перешкодою, і незначними елементами декорації життя, і тим, що може наповнювати життя людей сенсом.

Роль сенсу в житті людей досліджували Василь Розанов, Сальвадоре Маді, Віктор Франкл та ін. Зокрема, маючи особистий досвід перебування в нацистському концентраційному таборі, де він перебував тривалий час на межі життя й смерті разом з іншими ув'язненими, В. Франкл звернув увагу, що втрата людьми сенсу свого життя завжди завершувалася спочатку паралічем волі та, урешті-решт, спричиняла смерть. І лише ті люди виживали в нестерпних умовах, хто продовжував бачити смисл у своєму житті, у якому вони будь-що мають здійснити щось важливе, навіть якщо це зводиться до стоїчного переживання страждань, яким не видно кінця [13, с. 92].

За умов суспільного занепаду пануючі в попередній період у суспільстві ідеали й пріоритети девальвуються, утрачають актуальність для людей, оскільки виявляють свою неспроможність допомагати людям розв'язувати проблеми, що постають перед ними. У такий кризовий період світ надуманого зазнає краху, а сутнісне увиразнюється та надає нового значення всьому, що оточує людей [11, с. 463–473].

Незважаючи на болісність процесу, суспільний занепад дає необхідний терапевтичний ефект: фальшиве зазнає руйнації, а те, що уможливило розв'язання гострих проблем, актуалізується. Згідно з Арнольдом Дж. Тойнбі, у період занепаду цивілізацій люди переживають великі страждання, але в процесі їх подолання вони здобувають безцінний досвід, надважливі знання, які вчений вважає головною метою та засобом подальшого розвитку [12, с. 527–540]. Якщо ж доповнити підсумки аналізу Арнольда Дж. Тойнбі умовиводами В. Франкла, то можна зробити висновок, що суть цих надважливих для людей знань зводиться до знаходження сенсу життя кожною людиною, кожним соціумом, людством у цілому в кожен наступний період часу. Єдина жива істота на Землі, яка гине без бачення сенсу у своєму житті, – це людина [13, с. 90–98]. Сенс не лише наповнює життя людини (суспільства) певним змістом, упорядковує розуміння світу, інтерпретує кожну деталь й аспект

реальності, але й формує вектор спрямування її (його) зусиль. Без такого сенсу, якщо вітальні потреби людини добре задовольнятимуться, то вона перетворюватиметься в легкоманіпульовану істоту, котра ставатиме інструментом реалізації чужих для себе цілей [10, с. 108]. Те саме справедливо й для будь-якого соціуму. А тому вільними людьми та вільними народами (країнами) є ті, що самостійно формують свої сенси. Певним чином на це вказують висновки давньогрецького філософа Платона, який виділяв, крім звичних для сучасників законодавчої, виконавчої й судової гілок влади, ще й концептуальну (систему тлумачення дійсності) та ідеологічну. Задоволення вітальних (матеріальних) потреб не може виступати сенсом життя людини чи суспільства, а лише засобом. Сенс завжди вищий і глибший за біологічні потреби, а факти жертвування багатьма людьми власним життям заради реалізації своїх ідеалів, у досягненні яких убачають своє призначення, свідчить про силу цього фактора. Відкидання одних сенсів, котрі втратили актуальність, й осягнення нових не може залишатись ізольованим процесом від усіх інших аспектів життя. Такий переломний момент у житті людини (суспільства) автоматично приводить до переоцінки всього, як значимого, так і недооціненого. Формуватиметься нова парадигма життя, у якій старі знаки набуватимуть нового значення, ставатимуть носіями нових смислів. Нові значення та смисли витіснять старі лише тоді, коли виявлятимуть на практиці свою дієвість. На рівні окремих осіб новим сенсом у житті людини, який спроможний їх надихнути, може стати турбота про близьку людину, зведення будинку, написання книги, одержання вищої освіти тощо. На рівні ж соціуму сенси, очевидно, повинні бути більш усеохоплюючі, які б могли знаходити відгук у якомога більшої кількості людей: свобода, рівність, братерство, щастя, соборність і т. ін. У кожного сенсу, якому різні соціуми віддають свої сили, на що спрямовують свої почуття, зорієнтовують діяльність розуму, є своя потужна аргументаційна основа, що дає змогу ідейно заангажованим людям відчувати впевненість у власній правоті та одночасно бути неспроможними переконати носіїв інших сенсів у своїй правді. Здатні змінити людей лише глибокі життєві кризи (точки біфуркації, за термінологією синергетики), а словесні аргументи не залишають, як правило, помітного сліду у світогляді опонентів [7, с. 104–111].

Кожна сучасна соціетальна система виступає носієм певних сенсів, по-перше, більш фундаментальних – релігійних, що визначають мораль суспільства та стратегію розгортання майбутнього; по-друге – таких, які пропагують «вузькопрофільні» пріоритети – ідеології (комунізм, лібералізм, націоналізм тощо), що формують найважливіші ідеали сьогодення; по-третє – як самодостатня цінність, спосіб організації колективних дій для досягнення тактичних і стратегічних цілей суспільства: через централізовану владу (через покарання) – телурократія, чи через гроші (вигоду) – таласократія. Різномірні сенси взаємодіють і при цьому можуть вступати в конкурентну боротьбу між собою, формувати симбіози, паралельно існувати на одній території, суттєво не впливаючи один на одного. Зокрема, телурократична централізована влада зуміла вступити в симбіоз із конфуціанством, із мусульманською доктриною світового халіфату, православною ідеєю симфонії держави й церкви. Протестантизм гармонійно поєднався з ідеологією лібералізму, із таласократичним способом організації суспільства за допомогою грошей, формуючи засади сучасного грошового цивілізаційного простору. Із католицизмом грошова цивілізація та ліберальний світ локалізовані, хоч і в одному просторі, але існують ніби в паралельних реальностях, лише частково впливаючи одне на одного. Аналогічно співіснує буддистський світ в умовах централізованих автократій у країнах Далекого Сходу. З іншого боку, ідеологія лібералізму вступає в жорсткий конфлікт із конфуціанськими принципами поваги до соціальної ієрархії та ісламськими нормами, в основі яких – покора молодших за статусом старшим. Гроші як головний засіб організації суспільства деморалізують православне духовенство, що призводить до перетворення церкви ледь чи не в бізнес-структуру, наповнюючи її вадами навколишньої соціальної дійсності. Католицизм, де панує целібат, і протестантизм, що культивує повсякчасну працю й жорстку заощадливість, не зазнали такого руйнівного впливу цієї духовної хвороби. І навпаки, комуністична ідеологія зуміла органічно вплестись у православне світорозуміння держави як інституції, на базі якої має згодом сформуватись ідеальний суспільний лад (у православному баченні – Царство Небесне на Землі, а в марксистському – комунізм) [4, с. 127].

Кожен сенс має своє життя. Час від часу окремі сенси періодично охоплюють уми значних груп людей і постають як реакція на гострі суспільні проблеми. Соціуми внаслідок різних обставин починають вірити в спроможність із новими сенсами вибратись із глухого кута, у який їх завели колишні ідеали, що зазнали розриву між декларованим й одержаним. Батьками нових сенсів стає

опозиційна до порядку попередньої епохи пасіонарна група людей, котра формує новий смисловий пріоритет, через якого часто багато хто прагне реалізувати свій власний інтерес. Їхній успіх залежить не лише від глибини розчарування суспільством у старих ідеалах, але й від спроможності залучити достатню кількість прихильників, які б були здатні змінити вектор суспільного розвитку. Коли вдається досягнути бажаного, то це приводить до народження нового стійкого суспільного процесу, який починає існувати своїм автономним життям і підпорядковуватися своїм специфічним законам розвитку, передаючи естафету від покоління до покоління [10, с. 121].

У кожному такому процесі формуються пасіонарна меншість, пасивна більшість і маргінальна периферія. Маргінальна периферія завжди готова змінити перебування в одній семіотичній реальності на іншу, лояльність пасивної більшості потрібно постійно підтримувати (комбінуванням вигод і покарань), та, нарешті, активна меншість (еліта, «пастирі») вступає з іншими аналогічними групами в запеклу боротьбу за послідовників, нівелюючи вплив конкурентів, часто прагнучи навіть до їх знищення. Здебільшого «пастирські» елітні групи, що спроможні формувати фундаментальні сенси, – це переважно релігійні служителі, проте іноді це можуть бути люди не при посадах, котрі позиціонують себе як пророків, або ж публічні харизматичні політичні діячі чи сірі кардинали ерзац-релігій, на зразок комунізму, чи культу грошей (своєрідного осучасненого язичницького Мамони) тощо [6, с. 156–159].

Кожна еліта складається як із «романтиків»-пасіонаріїв, здатних на самопожертву, так і «фарисеїв», які, опинившись через різні обставини серед обраних, використовують своє становище з корисливою метою. Між цими групами, очевидно, також точиться постійна внутрішньогрупова боротьба. Поки верх беруть жертвні пасіонарії, суспільний рух шириться й набирає сили, а перемога корисливих «фарисеїв» призводить до його до затухання та саморуйнування чи перетворення в щось радикально відмінне від пропагованих на початках ідеалів. Прикладами такого виродження історія людства переповнена: інквізиція в католицькій церкві, підміна монархом Бога в православ'ї, хрематистика в економіці, діонісівщина (безконтрольність природних інстинктів, пристрастей) у прагненні людей до свободи тощо.

У західному християнстві священники-монахи, очевидно, уособлюють «ядро» «романтиків», а переважно протестантська за походженням олігархія – «фарисеїв», у православ'ї монахи-відлюдники – «романтиків», а інституціоналісти, зорієнтовані на творення симфонії держави та церкви, – «фарисеїв», в іудаїзмі старозавітні пророки – «романтиків», а законники, котрі засудили Христа, – прихильників земних пріоритетів тощо. Аналогічно й в інших сферах: в економіці господарники (творці благ) протистоять хрематистикам (націленим на збагачення будь-якою ціною); у політиці жертвні патріоти – корисливим чиновникам тощо.

Тобто пасіонарії своєю самовідданістю утверджують релігійні чи ерзац-релігійні сенси, які виходять за межі тривалості життя окремих людей, орієнтуючи їх або на потойбічні пріоритети, або ж на віддалені в часі перспективи, а «фарисеї» віддають перевагу пафосним словам, де обґрунтований високий сенс виступає лише прикриттям для реалізації їхніх власних цілком земних і сьогочасних інтересів. Оскільки духовно розвинуті люди завжди в меншості, то інертна більшість швидше налаштована чути аргументи «фарисеїв», у яких вони можуть побачити і свій маленький інтерес, при цьому не готові розуміти істину «романтиків», адже вона й інших спонукає до жертвних кроків. Лише коли «фарисеї» доводять суспільство до глухого кута, коли стає всім очевидний катастрофічний розрив між декларованими ідеалами та практикою життя, суспільство після болісного духовного катарсису стає спроможним зрозуміти правду тих, хто здатен на самопожертву.

Типи культур, виділені Юрієм Лотманом, в основі яких лежить різне розуміння природи знаків і символів, можна розглядати і як етапи зміни ставлення суспільства до них: від переконання, що знаки є чимось більшим, ніж просто знаки, і володіють певною прихованою глибиною (семантичний тип), до переконання, що знаки – це лише засіб, який, за бажання, можна замінювати на інший (синтактичний тип); і, нарешті, погляд на знаки як на обман (асимантично-асинтактичний тип) [8, с. 400–417]. Семантичний тип культури, очевидно, утверджується на початку становлення нової знакової системи, синтактичний – домінує в період, коли певна культура досягає стабільності й переходить у фазу інерційного розвитку. Асимантично-асинтактичний тип культури відповідає кризовим періодам у розвитку суспільства або ж, за синергетичною теорією, – точці біфуркації (моменту вибору), коли формуються нові сенси, які для утвердження у свідомості широких мас потребують народження

нових знаків і символів та наповнення старих новим змістом. Кров'ю пасіонаріїв вони легітимізуються, набувають суспільного визнання, наповнюються глибиною, що дає початок новому циклу розвитку суспільства. А завершує його панування особистих корисливих інтересів над пропагованими високими сенсами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основою існування будь-якої високорозвинутої людської спільноти виступають сенси, які визначають роль і відповідне місце всіх і всього, що оточує людей та дає їм змогу формувати складні соціетальні системи. Сенси є різними за своєю якістю. Більш високі й масштабніші сенси виставляють межі можливої реалізації для нижчих і локальніших, а тому, хто їх формує, визначають напрям активності, для тих, хто зосереджується на повсякденних проблемах. Руйнування вищих сенсів руйнує соціуми, а нижчих – життя людей. Утрата сенсу призводить до дезорієнтації людей і дезорганізації суспільства та ставить під загрозу їх існування. Катализатором таких дестабілізацій стають катастрофічні розриви між формальним інформаційним наповненням існуючої знакової системи й дійсністю. Момент руйнування старої регуляційної системи (семіотичної реальності) стає початком становлення нової, із новими сенсами, даючи мотиваційний поштовх суспільству до подальшого розвитку, але вже в дещо іншому напрямі. Подібні розвороти в історії людства у свій час виявив Карл Ясперс. Така періодична зміна ставлення до панівних сенсів призводить до формування ритму пасіонарності соціумів. СENS пояснює, для чого живуть люди, визначає мету їхнього життя, закладає основи організації суспільства й навіть забезпечує енергією для реалізації їхніх прагнень. Зроблений Конфуцієм висновок, що знаки правлять світом, потрібно підкоректувати на сенси, якими люди наповнюють своє життя, усе, що їх оточує, у тому числі знаки, котрими користуються. Україна на сьогодні переживає саме такий складний період трансформації семіотичного простору, що має завершитися формуванням нової парадигми розвитку української соціетальної системи на тривалий час.

Джерела та література

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови : лінгвофілософські нариси / Ф. Бацевич. – Київ : ВЦ «Академія», 2009. – 192 с.
2. Возняк Т. Феномен міста / Т. Возняк. – Львів : Незалежний культурологічний журн. «І», 2009. – 333 с.
3. Грушко В. Міста в культурно-семіотичному процесі формування геополітичних просторів та зон підвищеної геополітичної напруги / В. Грушко // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Серія «Географія». – 2014. – № 2 (37). – С. 61–69.
4. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика / О. Донченко, Ю. Романенко. – Київ : Либідь, 2001. – 334 с.
5. Каммінгс С. Реконструкція стратегії / С. Каммінгс. – Харків : Изд-во Гуманитарный центр, 2010. – 560 с.
6. Катасонов В. Ю. Капитализм. История и идеология денежной цивилизации / В. Ю. Катасонов. – Москва : Ин-т рус. цивилизации, 2013. – 1072 с.
7. Лири Т. Технологии изменения в деструктивных культурах / Т. Лири, М. Стюарт. – Санкт-Петербург : Экслибрис, 2002. – 224 с.
8. Лотман Ю. М. Семіосфера / Ю. М. Лотман. – Санкт-Петербург : Искусство-СПб, 2004. – 704 с.
9. Опейда Л. Смісловиттєві запити сучасного українця / Л. Опейда // Соціологічні студії. – 2015. – № 2 (7). – С. 23–27.
10. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет. – Москва : ООО Изд-во «АСТ», 2003. – 509 с.
11. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. – Москва : Политиздат, 1992. – 543 с.
12. Тойнби А. Дж. Постигание истории / А. Дж. Тойнби. – Москва : Прогресс, 1991. – 736 с.
13. Франкл В. Людина у пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / В. Франкл. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 160 с.

References

1. Batsevych, F. (2009), «*Spiritual synergy of native language: linguophical essays*», Kyiv : Publ. Centre «Akademia», 192 p.
2. Voznyak, T. (2009), «*The phenomenon of city*», Lviv: Independent cultural journal «I», 333 p.
3. Grushko, V. (2014), «*Cities in cultural and semiotic shaping geopolitical spaces and zones of increased geopolitical tension*», Ternopil: Proceedings V. Hnatiuka TNPU (geography), No 37, Vol. 2, C. 61–69.
4. Donchenko, O., Romanenko, Ju. (2001), «*Archetypes of social life and politics*», Kyiv : Lybid', 334 p.
5. Kammings, S. (2010), «*ReCreating Strategy*», Kharkiv : Publ. Humanitarian Center, 560 p.
6. Katasonov, V. Ju. (2013), «*Capitalism. History and ideology of monetary civilization*», Moscow : Russian Civilization Institute, 1072 p.

7. Leary, T., Stuart, M. (2002), «*Technology changes in consciousness*», St. Petersburg: «Ekslibris», 224 p.
8. Lotman, Yu. M. (2004), «*The semiosphere*», St. Petersburg: «Art-St. Petersburg», 704 p.
9. Opeyda, L. (2015), The Life-meaning Inquiries of the Modern Ukrainian, *Sociologični studii*, No. 2, Vol. 7, Pp. 23–27.
10. Ortega y Gasset, J. (2003), «*The Revolt of the Masses*», Moscow : OOO «Publishers AST», 509 p.
11. Sorokin, P. (1992), «*Person. Civilization. Society*», Moscow : Politizdat, 543 p.
12. Toynbee, A.J. (1991), «*A study of history*», Moscow : Progress, 736 p.
13. Frankl, V. (2016), «*Man's Search for Meaning*», Kharkiv : Knyjkoviy klub «Klub Simeynoho dozvilya», 160 p.

УДК 316.62:32:2

Соціологічні теорії політичної поведінки в аналізі впливу релігії на політику

Анна Спренне –

аспірант кафедри політичної
соціології,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
Харків, Україна
E-mail: prokopieva.anna7@gmail.com

У статті розкрито питання соціологічного вивчення взаємодії релігії й політики, зокрема впливу релігії на політичну поведінку. Висунуто гіпотезу, що релігія та політика в сучасному суспільстві залишаються тісно взаємопов'язаними, а релігійні вподобання особистості можуть впливати на її політичну поведінку. Для підтвердження такої теорії запропоновано розглянути теорії політичної поведінки, аби з'ясувати їхній пояснювальний потенціал в аналізі релігії як потенційний та реальний чинник політичної поведінки. Результатом роботи є узагальнюючий теоретичний погляд на систему чинників політичної поведінки й місце релігії в цій системі. На основі проведеного аналізу різноманітних теорій зроблено висновок: релігія та політика як соціальні інститути відіграють подібні ролі в житті людини й впливають на її формування як індивіда. Релігійний фактор багато в чому визначає політичну поведінку особистості. Здійснений теоретичний аналіз фіксує достатню теоретичну базу для проведення практичних соціологічних досліджень значущості та характеру релігійного впливу на політичну поведінку.

Received: Mart, 2017
1st Revision: April, 2017
Assepted: May, 2017

Ключові слова: політична поведінка, релігійний фактор, теорії політичної поведінки, особистість.

Sprenne Anna. Sociological Theories of Political Behavior in the Analysis of the Influence of Religion on Politics. The article raises the question of the sociological researching of the interaction of religion and politics, in particular – on the influenc of religion on political behavior. The author puts forward of hypothesis religion and politics aren't separate social institutions existing in society, but religious preferences of the individual can influencw its political behavior. To confirm the theory put forward, author suggest to consider theories of political behavior with the aim of elucidating their explanatory potential in the analysis of religion as a potential and real factor of political behavior. The result of the auhor's work is a general theoretical view of thw system of factors of political behavior and the place of religion in this system. Based on thr analysis of various theories, the author comes to the conclusion that religion and politics, as social institutions, are important and weighty phenomene in the life of person that effect its formation as individuals. At the same time, the religious factor influences and determines the political behavior of the individual. The theoretical analysis in the article allows to draw a conclusion about a sufficient theoretical basis for conducting promising practical sociological studies of the significance and nature of religious influence on political behavior.

Key words: political participation, religious factor, politics, sociological theories, society, personality.

Спренне Анна. Социологические теории политического поведения в анализе влияния религии на политику. В статье ставится вопрос о социологическом изучении взаимодействия религии и политики, в частности о влиянии религии на политическое поведение. Результатом работы является обобщающий теоретический взгляд на систему факторов политического поведения и место религии в этой системе. На основе проведенного анализа различных теорий делается вывод, что религия и политика как социальные институты играют близкие роли в

© Спренне А., 2017